

STATUTY KOLEGIATY RUDZKO - WIELUŃSKIEJ

I. *Wstęp.*

Do najstarszych kolegiat polskich należy kolegiata w Rudzie koło Wielunia, fundowana w XII wieku.¹ O kościele w Rudzie wspomina już Gall w swojej kronice,² ale trudno stwierdzić, czy to ten sam, przy którym później mieściła się kolegiata.

Pierwsze wiadomości o członkach kolegiaty rudzkiej pochodzą z roku 1226 i 1235, kiedy Jan, prepozyt Rudy, jako świadek jest wspomniany w dokumentach wrocławskich. Tenże Jan — jako kanonik gnieźnieński i wrocławski — w testamencie z lat 1236—1249 zapisuje kościołowi św. Wojciecha w Rudzie wieś, a klasztorowi na Piasku we Wrocławiu wieś Ganę i część wsi Ztracecz (dziś Strojec).³ Tytuł kościoła jak i wieś wymienione wskazują niezaprzeczalnie na Rudę koło Wielunia.

Druga data to 1258 rok, kiedy Maciej, prepozyt rudzki, jest obecny na synodzie we Wrocieryżu.⁴ W roku 1291 występuje znowu Mikołaj, prepozyt rudzki.⁵

W XIV wieku występuje co najmniej 6 prepozytów oraz 5 kanoników rudzkich.⁶ Przy końcu zaś tego stulecia prepo-

¹ Abraham Wł., *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy XII wieku*, Lwów 1893, str. 160.

² *M. P. H.*, t. II, str. 100.

³ *Register zur Schlesischen Geschichte* ed. Grundhagen, Breslau 1869, nr 293, 479, 480.

⁴ *Collectanea theologica* wyd. Ptaśnik, t. III, str. 369.

⁵ *K. Dyplm. Wlkp.* t. II, nr 664.

⁶ *Mon. Pol. Vaticana* wyd. Ptaśnik, t. III, str. 86, 95. *K. Dyplm. Wlkp.* t. II, nr 878, 1022, 1039, t. III, nr 1322, 1438, 1472, 1578, 1611, 1682, 1769, 1775, 1786, 1787, 1820, 1822. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy* t. I—IV, Poznań 1888—92.

zyci kolegiaty zwani są nieraz wieluńskimi, np. Andrzej, prepozyt rudzki w latach 1380—1384, zwany jest wieluńskim w 1381 roku,⁷ mimo że faktycznie przeniesienie jeszcze nie nastąpiło.

Przeniesienie kolegiaty z Rudy do ludniejszego i obronniejszego Wielunia nastąpiło w 1419 roku. Już na kapitule generalnej w Gnieźnie w dniach 20—28. X. 1413 roku uchwalono, by arcybiskupowi wolno było z dziesięcin stołu swego, przypadających z miasta Wielunia fundować tamże kanoniję z prebendą, oraz by starożytną kolegiatę ze wsi Ruda, niekorzystnie położonej, przenieść do pobliskiego, ludnego i murami zabezpieczonego miasta Wielunia.⁸ W 6 lat potem na kapitule generalnej w Gnieźnie, odbywającej się od 20. X. 1419,⁹ dokument arcybiskupi z 24. X. 1419 mówi o tym przeniesieniu w czasie terażniejszym.

Mikołaj, arcybiskup gnieźnieński za zgodą kapituły (gnieźnieńskiej) i samych kanoników rudzkich przenosi bogato przez swych poprzedników uposażony kościół kolegiacki z Rudy, miejscowości zniszczonej, opuszczonej i nie nadającej się na rezydencję kanoników i prałatów, do kościoła parafialnego pod wezwaniem św. Michała w Wieluniu: w tymże kościele—za radą Marcina z Kalinowy, kasztelana sieradzkiego i starosty wieluńskiego oraz dziekana i rajców wieluńskich—ustanawia Wacława kustoszem skarbcza kościelnego z wynagrodzeniem trzy i pół grzywny rocznego czynszu oraz dziesięcin ze wsi arcybiskupiej Raczyna. Po śmierci Wacława wyboru na kustosza winni dokonać kanonicy i wikariusze spośród siebie, a elekt może objąć urząd po zatwierdzeniu go na tym stanowisku przez arcybiskupa.¹⁰

Jak z treści wynika, jest to dokument przeniesienia kolegiaty i jednocześnie ustanowienia kustodii przy niej. W cza-

⁷ *K. Dyplm. Wlkp.*, t. III, nr 1775, 1786, 1785, 1820.

⁸ *Korytkowski*, o. c., t. II, str. 16.

⁹ *Tamże*, str. 60.

¹⁰ *K. Dyplm. Wlkp.*, t. I, nr 305.

się tych samych obrad, może 24. X. 1419 lub 25. X. 1419 kapituła upoważniła arcybiskupa do nadania pewnych dziesięcin swego stołu na uposażenie kustosza i wikariuszów przy kolegiacie wieluńskiej, przeniesionej z Rudy i zreorganizowanej.¹¹

Faktyczne zaś przeniesienie kolegiaty nastąpiło nieco później, w miesiącach zimowych, a przed 24. IV 1420, gdyż dokument arcybiskupi z tego dnia określa przeniesienie kolegiaty jako fakt dokonany: „...capitulum (in villa Ruda)... translulum et transposuimus... in civitatem Velun et ecclesiam parochialem S. Michaelis...” — a zawiera tylko erekcję prałatury dziekana w kolegiacie wieluńskiej już przeniesionej z Rudy.¹² Rok 1420 jest datą faktycznego przeniesienia kolegiaty. Taką datę podaje również Liber Beneficiorum Łaskiego.¹³

Skład kolegiaty. Przed 1419 rokiem z członków kolegiaty znani są tylko: prepozyt i kanonik. Zapewne było ich więcej niż dwóch, w erekcji bowiem kustodii a jednocześnie przeniesienia kolegiaty powołuje się arcybiskup na zgodę kanoników, i na to, że Ruda nie nadaje się na rezydencję kanoników i prałatów. Dnia 24. X. 1419 erygowana została kustodia, a 24 IV. 1420 prałatura dziekana. Fundację jednej kanonii przygotowywał arcybiskup Trąba w 1413 roku, a miał ją uposażyć dziesięcinami swego stołu w Wieluniu.¹⁴ Byłaby to kanonia Turów i Kurów, rzeczywiście uposażona funduszami z przedmieść Wielunia: z jatek miejskich i z pustych pól Turowa i Kurowa.¹⁵ Inną zapewne kanonię utworzył

¹¹ Korytkowski, o. c., t. II, str. 60.

¹² *Acta Capituli Plocensis ab anno 1514 ad annum 1577* col. Boleslaus Ulanowski, Kraków 1515 z księgi oficj. wiel. t. I, f. 238—239. Kopię tej erekcji potwierdził arcybiskup Gruszczyński w roku 1469; w przedmowie zatwierdzenia czytamy: „...decanus ecclesiae collegialis Vyel., cupiens de iuribus sui decanatus... cartam... formam et temporem erectionis in se continentem eiusdem decanatus Vetum... exhibuit et produxit...”

¹³ *Liber Beneficiorum Łaskiego* (dalej cytuję L. B. Ł.), t. II, str. 93.

¹⁴ Korytkowski, o. c., t. II, str. 16.

¹⁵ *L. B. Ł.*, t. II, str. 101.

arcybiskup Jastrzębiec na kapitule generalnej 1433 r., z dziesięcin stołu swego za zgodą kapituły swej gnieźnieńskiej¹⁶ — byłyby to kanonia Sieniec lub Radoszewice.¹⁷ Ta ostatnia istnieje już w 1442 r., gdyż o dziesięciny jej z obu Rychłotic i Konopnicy była sprawa w wieluńskim sądzie oficjalnym 3. XI. 1442 r.¹⁸ Najstarsza zdaje się być kanonia Popowice.¹⁹

Najstarsze statuty kolegiaty z 1495 roku wymieniają prepozyta, dziekana, kustosza i innych kanoników.²⁰ Wykaz opłat z beneficjów z 1499 r. wylicza 3 prałatury: prepozyta, dziekana i kustosza i 4 prebendy kanonickie bez nazwania ich, bo podaje tylko nazwiska posiadaczy.²¹ Te 7 beneficjów kolegiackich dokładnie opisuje co do uprawnień i uposażenia wizyta Łaskiego w 1522 r. w kolejności: prepozytura, dziekana, kustodia, kanonia Radoschow, Sieniecka, Popowicka, czwarta nie nazwana, lecz z treści widać, że to kanonia Turów i Kurów.²² Taki skład kolegiaty z pewnymi wahaniami co do kanonii Radoszewice przetrwał aż do kasaty kolegiat w 1818 r. Kanonia ta — u Łaskiego nazwana Radoschow, co przypiski podają jako Radoszewice — istnieje 30. IV. 1576 r.²³ W 1590 roku spotykamy wygasłą kanonię Raduczyce,²⁴ ale jest tu mowa o kanonii Radoszewice, do której należała dziesięcina również i z Raduczyc w 1522 r.; nie ma jej w wykazie opłat

¹⁶ Korytkowski, o. c. t. II, str. 125.

¹⁷ L. B. Ł., t. II, str. 99, 100

¹⁸ *Dokumenta Zakonu OO. Paulinów*, wyd. Fijałek, str. 259.

¹⁹ Może tę wieś właśnie zapisał kościołowi w Rudzie testamentem prepozyt Jan w latach 1236—1249.

²⁰ *Archiwum Kurii Częstochowskiej, wizyt Kozierowskiego z roku 1766*, str. 25 (dalej cytuję: *Arch. K. Cz., wizyt Kozier.*).

²¹ *Archiwum Kurii Włocławskiej, Księgi oficjalatu wieluńskiego z roku 1614—1634* (dalej cytuję: *Arch. K. Wł. ks. oficj. wiel.*)

²² L. B. Ł., t. II, str. 94—101.

²³ *Arch. K. Wł. ks. oficj. wiel. z r. 1562—1582*, f. 137.

²⁴ *Arch. K. Wł. Spis dokumentów wikariuszy kolegiaty wieluńskiej: „quae sunt in Pergameno”*, nr 21 A. S. — *Extincti canonicatus Raduczyce Privilegium per Stan. Karnkowski Archiepiscopum Squireneviciis 1530.*

z 1621 r.²⁵ ani w statucie Łubieńskiego z 1644 r.,²⁶ wymienia ją znów wizyta w 1730, 1766 i 1811 r. Widać, że wygasła po 1576, a przed 1590 r., powstała znów po 1644 r. i figuruje jako kanonia Radostów w wizycie z 1730, 1766 i 1811 r. Odmierna nazwa pochodzi może z błędnego odczytania „Radoschow”, tym bardziej, że z Radostowa, położonego w innej stronie ziemi wieluńskiej, dziesięcina szła do klasztoru w Ołoboku.²⁷

Prawo prezenty, czyli wyznaczania osoby na dane beneficjum do zatwierdzenia jej przez biskupa, należało w kolegiacie wieluńskiej w 1522 r. do papieża, króla, arcybiskupa i wikariuszów kolegiaty. Prepozyta wyznaczała Stolica Apostolska, dziekana — król, kustosza — wikariusze za zgodą kapituły wieluńskiej, kanonika Sieniec i Turów — arcybiskup, dwu innych nie podano. Z wizyty 1730 r. wynika, że kanonika Radoszewice, a podług brzmienia wizyty Radostów, wyznaczał arcybiskup, kanonika zaś Popowice — król. Podobnie ma i wizyta 1766 z uwagą, że arcybiskup prezentuje na przemian ze Stolicą Apostolską. Następną wizyta — 1811 r. — nie wspomina już o tych alternatywach.²⁸

Z prawa prezenty możemy sądzić o fundatorze prałatury czy kanonii. Ponieważ dziekan kolegiaty przyjął i spełniał obowiązki proboszcza wieluńskiego, a w Wieluniu jako mieście królewskim zdawna proboszcz musiał mieć uposażenie pierwotne od króla, więc i wyznaczanie dziekana należało do

²⁵ Arch. K. Wł. ks. oficj. wiel. z r. 1614—1634.

²⁶ Arch. K. Cz. wizyt. Kozier., str. 41.

²⁷ Karwowski, *Klasztor pp. Cystersek w Ołoboku*, Poznań 1899, str. 63 i *L. B. Ł.*, t. II, str. 143.

²⁸ Bullę o alternatywach wydał Leon X w 1519 r., cofnął ją Hadrian, ale Klemens VII znów potwierdził, tak że ordynariusze mogli nadawać beneficja w Polsce w miesiącach parzystych, a Stolica Apostolska w nieparzystych. — Z. Wojciechowski, *Zygmunt Stary*, Warszawa 1946, str. 138, 142, 143. Wyraźnie to stwierdza w praktyce dokument nuncjatury z 7. XII. 1754 r. nadający kanonię Gądkiewiczowi po zmarłym w listopadzie 1534 r. kanoniku wieluńskim Zubkiewiczem. Kuria prymasowska zaopatrzyła ten dokument w tytuł wykonawczy (Arch. K. U).

dawnego patrona czyli króla. Podobnie i kanonia Popowice była kiedyś uposażona przez panującego, skoro król dawał prezentę na tę kanonię. Za Łaskiego ta sprawa była niejasna: skoro nie wykazano tego wyraźnie. Trzy inne kanonie uposażył arcybiskup, a przede wszystkim prepozyturę, choć tu, z prawa naczelnej władzy przysługującego, dzielił się czasem swoim uprawnieniem ze Stolicą Apostolską.

Można by dalej wnioskować z uposażenia prebend kolegiackich, że arcybiskup dał początek naszej kolegiacie, jak to zresztą wyraźnie podkreśla dokument Mikołaja Trąby z 24. X. 1419 r. Wizyta Łaskiego natomiast fundację kolegiaty przypisuje książętom lub królom.²⁹

Kolegiata rudzka od początku poświęcona była Matce Bożej. Po przeniesieniu do Wielunia do kościoła św. Michała Archanioła, zatrzymała nadal dawny tytuł, oznaczając go tylko dokładniej jako tytuł Nawiedzenia Matki Bożej,³⁰ stosownie do wprowadzonego niedawno, bo w 1389 r. święta Nawiedzenia Matki Bożej.³¹ Nieraz jednak tytuły te mieszano.³²

Ponieważ kolegiata przeniesiona została do kościoła parafialnego św. Michała w Wieluniu, musiała też objąć i duszpasterstwo parafii Wieluń. Arcybiskup przydzielił je w nowej

²⁹ *L. B. Ł.*, t. II, str. 93: „ecclesia collegiata Vyelunensis tituli beatae Mariae Virginis, translata de villa Ruda, in qua quondam erat collegium fundatum per duces sive reges”

³⁰ „ecclesia collegiata Beatae Mariae Virginis... translata ad civitatem Vyelun de parochali tituli S. Michaelis Arch. facta est collegiata et mutata in titulum B. Mariae Virginis festi Visitationis” — *Liber Ben. Ł.*, t. II, str. 93—103.

³¹ Umiński, *Historia Kościoła*, Lwów 1939 (wyd. II), str. 561.

³² *Codex diplom. Univers. Cracov.*, t. III, str. 218—225, 7. II. 1504 r. Mauretius de Ostrow decanus collegiatae Beatae Mariae in Wielun. Tenże w liście kardynała legata jest wyraźna pomyłka, gdy pisze: „ecclesia collegiata S. Nicolai Vyelunensis” *Monumenta Poloniae historica*, t. VI, str. 670, (Kraków 1893). — *Kalendarz krakowski* podaje: „sepultas in eccl. S. Michaelis Vyelunensi 1444 anno” — *Dokum. arcybiskupów gnieźnieńskich* z 10. VI. 1459 mówi o „altare in ecclesia collegiata S. Michaelis in Wielun nostrae dioecesis”. — *Fijałek, Zbiór dokumentów Zakonu OO. Paulinów*, I — 297.

kolegiacie gronu wikariuszów, dziekan natomiast, jako dawniejszy proboszcz tego kościoła, miał nad nimi jurysdykcję.³³

Do rezydencji przy kolegiacie obowiązany był z prawa erekcji kustosz jako stróż skarbcza kościelnego. Inni członkowie kolegiaty mieszkali przy swoich beneficjach duszpasterskich, w kolegiacie obowiązki chórowe za nich spełniali wikariusze. Powinno ich być siedmiu, czyli po jednym za każdego kanonika i prałata, ósmy zaś był z prezenty miejskiej rady wieluńskiej. Prócz dochodów stałych z parafii wikariusze wynagradzani byli przez tych, których zastępowali,³⁴ zapewne jednakowo, choć prałatury i kanonie nie jednakowe miały uposażenie.

Uposażenie to przedstawia tabelka:³⁵

Osoby	P o d a t e k			O g ó l n y d o c h ó d	
	1499 r.	1621 r.	1644 r.	1522 r.	1766 r
prepozyt	3 grzywny	3 grzywny	15 grzyw.	nie podano	żaden
dziekan	3	3	15	min. 15 grz.	min. 230 flor.
kustosz	60 skot. (2.5)	nie ma	6	nie podano	110 flor. (nie dostał)
k. Popowice	5 grzyw.	2 grzywny	15	21 grzywien	120 zł węgier
k. Radoszew.	2.5	—	—	ponad 16 grz.	95.5 flor węg.
k. Sieniec	2	2 grzywny	10	pon. 11.5 grz.	86 flor. węg.
k. Turów	60 skot.	1	12	4.5	100 flor. węg

W 1525 r. mieli płacić na organistę co kwartał: dziekan i kanonik popowicki po 3 floreny, a inni po 1 florenie.

Z powyższego widać, że najdostatniej uposażona była kanonia Popowice, w XVII wieku jednakowo są szacowani

³³ L. B. Ł., t. II, str. 94

³⁴ Tamże, str. 94.

³⁵ Do r. 1493 i 1621 Arch. K. Wł. ks. oficj. wiel 1614—1634, do r. 1522. L. B. Ł. do r. 1644, 1525, 1766. Arch. K. Cz., wizyt. Kozier. z r. 1766, str. 41.

prepozyt, dziekan i kanonik popowicki, podczas gdy kustosz najmniej ze wszystkich członków kolegiaty; potem uposażenie prepozyta maleje tak, że w 1766 roku nie ma on wcale uposażenia, dziekan z kanonikiem popowickim utrzymuje się nadal jako dosyć uposażony, kustosz na równi z innymi kanonikami zostaje. Ogólnie powiada wizytator, że: „modicos proventus habent” — niedostatecznie są uposażeni i dlatego rezyduje z konieczności tylko kustosz, a z innych przybywają na uroczystości w kolegiacie tylko blisko mieszkający,³⁶ tym bardziej, że dom własny miał tylko kustosz i dziekan a prepozyt i inni kanonicy nawet placów nie mieli w Wieluniu.

Kustosz też był sekretarzem kapituły, jej prokuratorem oraz przechowywał wszelkie akta i dokumenty.³⁷

Zebra n i a k a p i t u ł y w i e l u Ń s k i e j p o d ł u g u s t a w z 1495 r. miały się odbywać corocznie w kościele kolegiackim w oktawę św. Michała Archanioła, patrona kościoła, a prócz tego członkowie jej mieli przybywać na 29 uroczystości: Boże Narodzenie, św. Szczepana, św. Jana Ewangelisty, św. Młodzianków, Nowy Rok, Święto Trzech Króli, Oczyszczenie N. M. P., Zwiastowanie, Wielkanoc, Wniebowstąpienie Pańskie, Zielone Świąta, św. Trójcy, Bożego Ciała, Nawiedzenia, Wniebowzięcia N. M. P., Narodzenia N. M. P., Niepokalanego Poczęcia Najśw. M. P., św. Michała Archanioła, Wszystkich Świętych, św. Jana Chrzciciela, św. Apostołów Piotra i Pawła, św. Andrzeja Apostoła, Dedykacja kościoła, św. Wojciecha i św. Stanisława, aby wziąć udział w chórze i nabożeństwie. Ustawa z 1644 roku mówi, że podług przywilejów starych i zwyczajów kapituły generalne odbywają się nazajutrz po św. Michale. Wizyta 1766 roku podaje, że odbywają się te kapituły generalne dwa razy w roku: w II-gą niedzielę po Wielkiejnocy oraz w święto św. Michała lub nazajutrz, partykularne zaś

³⁶ *Arch. K. Cz. wizyt. Kozier. z r. 1766, str. 7.* — „proventus praepositurae ad praesens nullus est”

³⁷ *P r z y g o d z k i, Z p r z e s z ł o ś c i W i e l u n i a, str. 93.*

zebrania według potrzeby.³⁸ W drugą niedzielę po Wielkiejnocy przypadała rocznica konsekracji kolegiaty, dokonanej 10. IV 1644 roku przez infułata Jana Romiszowskiego.³⁹ O partykularnych kapitułach na Poświęcenie kościoła, na Nawiedzenie i na Trzech Króli wspomina Przygodzki bez podania źródła.⁴⁰

Księgi zebrań kapituły nie zachowały się. Musiały jednak być prowadzone, gdyż w wizycie z 1766 r. jest wiadomość, że nota o konsekracji kolegiaty jest in Libro Capitulari oraz druga, że nie wiadomo, czy statuty kapitulne sprzeczne są z ustawami Soboru Trydenckiego, gdyż jest ich bardzo mało w księdze kapitulnej. Na zaniedbywanie zebrań uskarżają się postanowienia arcybiskupów czy wizytatorów.

Statuty najobszerniejsze dla kolegiaty wydał kardynał Fryderyk arcybiskup gnieźnieński 6. X. 1495 r. w 12 punktach, następnie arcybiskup Łaski 12. VII. 1525, dalsze — arcybiskup Lubieński 14. VIII. 1642 i 16. VII. 1644, wreszcie sufragan Kraszkowski w czasie wizyty 2. X. 1730. Wszystkie są wpisane do wizyty z 1766 roku.

Prałaci i kanonicy kolegiaty specjalnego dystyngtorium nie mieli. Statut 1495 roku wspomina tylko o komży i birecie jak o stroju chórowym. Później członkowie kolegiaty używali półrokicia, w którym występowali w chórze i podczas większych uroczystości kościelnych.⁴¹

Prepozyt kolegiaty miał innego rodzaju wyróżnienie: mógł mianowicie na mocy swego stanowiska w kolegiacie wizytować archidiakoniat wieluński.⁴² Na ślad takiej wizytacji

³⁸ *Arch. K. Cz. wizyt.* Kozier. z r. 1766, str. 23, 26, 36.

³⁹ *Przygodzki*, o. c., str. 33.

⁴⁰ *Arch. K. Cz. wizyt.* Kozier. z r. 1766, str. 49: „testimonium consecrationis huius ecclesiae nullum extat, est tamen adnotatum in libro Capitulari”, str. 24. „Statuta... pauca in Libro Capitulari reperiuntur”

⁴¹ *Przygodzki*, o. c., str. 32, 33.

⁴² *L. B. Ł.*, t. II, str. 95

trafiamy pod r. 1561,⁴³ a ośm lat później prepozyt Więckowski wizytuje parafię w Ożarowie,⁴⁴ cały zaś archidiakonat — prepozyt Gerstman 1590,⁴⁵ podobnie 1668—1669 prepozyt Rudzki,⁴⁶ dalej 1696 prepozyt Sochański,⁴⁷ w 1711 r. prepozyt Oyrzeński, 1720 r. prepozyt Madaliński, 1753 r. prepozyt Dziurkiewicz.⁴⁸

Nie wszystkich wizytacji dokonywali prepozyci; znamy innych wizytatorów również, ale prawo im przysługiwało do tego, by wykonywać rolę archidiakonów na terytorium wieluńskim.

O znaczeniu kolegiaty w dawniejszych wiekach, a może o dawności jej erekcji świadczy porządek w jakim jest wymieniana na synodach:⁴⁹

	1494	1583	1593	1620 i 28	1720	katal. 1817
1.	uniejew.	łęczycka	łęczycka	łęczycka	łęczycka	łęczycka
2.	kaliska	wieluńska	wieluńska	łowicka	łowicka	łowicka
3.	wieluńska	kaliska	kaliska	wieluńska	kaliska	kaliska
4.	—	uniejowska	uniejew.	kaliska	uniejowska	uniejowska
5.	—	łowicka	łowicka	kurzelowska	kurzelowska	—
6.	—	kurzelowska	—	uniejowska	wieluńska	wieluńska
7.	—	łaska	—	łaska	łaska	łaska
8.	—	wolborska	wolborska	wolborska	wolborska	—
9.	—	—	—	św. Jerzego	św. Jerzego	sieradzka
10.	—	—	—	—	sieradzka	św. Jerzego
11.	—	—	—	—	chocka	chocka
12.	—	—	—	—	kamińska	kamińska

⁴³ *Arch. K. Wł. wizyt.* z r. 1753, przy opisie parafii Mieleny.

⁴⁴ Tamże, *ks. oficj. wiel.* z r. 1592—1608.

⁴⁵ Tamże, dokument pojedynczy, w *ks. oficj.* z uwagą, że jest w księdze oficjalatu pod datą 15. XII. 1649

⁴⁶ Tamże, *wizyt. Rudzkiego*, z r. 1668—1669.

⁴⁷ *Arch. par. Jaworzno, ks. Chrzstów* od r. 1691, str. 9.

⁴⁸ *Arch. K. Wł. wizyt.* z r. 1711, 1720, 1753.

⁴⁹ *Statuta synodalne archidiecezji gnieźnieńskiej*, wyd. Sawicki J.

W XVI wieku jest na drugim miejscu, w XV i w XVII— na trzecim, w XVIII wieku — na czwartym.

Jak sam kościół kolegiacki nazywano matką kościołów parafialnych ziemi wieluńskiej, tak i kapitule wieluńskiej nadać można ten tytuł w stosunku do duchowieństwa, bo była ośrodkiem życia religijnego, kościelnego i kulturalnego. Z niej dobierał arcybiskup wszystkich prawie oficjałów, a później i surogatów (sędzia pomocniczy), znaczną część wizytatorów archidiakonatu.

II. *Statuty Kapitulne.*⁵⁰

Ex visitatione 1766 a.

Quaeritur 17-mo Nonne Statuta Capitularia Decretis Sacri Concilii Tridentini vel Sacris Canonibus sint contraria?
quaeve Ordinationes anteaetorum Visitationum exstent?

R. Statuta Capitularia non constat ut Decretis Sacri Concilii Tridentini vel Sacris Canonibus sint contraria, quia etiam pauca in Libro Capitulari reperiuntur.

Ordinationes anteaetorum Visitationum exstant sequentes:

Prima Ordinatio vim Statutorum habens est de tenore tali:

Constitutiones et Decreta pro Reverendis Dominis Praelatis et Canonicis Ecclesiae Collegatae Vielunensis. In Nomine Domini Amen. Ad perpetuam rei memoriam Fridericus Miseratione Divina Sacrosanctae Romanae Ecclesiae tituli Sanctae Luciae in septem Soliis Presbyter Cardinalis Archiepiscopus Gnesnensis et Primas, Episcopus Cracoviensis. Ad statum Ecclesiarum et Ecclesiasticarum Personarum salubriter dirigendum juxta Pastoralis Officii debitum curis vigilibus intendentes, ad Correctionem et Reformationem eorum, quae vel neglecta vel adversa moribus deformata conspicimus, libenter sollicitudinis Nostrae partes adhibentes. Sane quia Praelati et Canonici Ecclesiae Collegatae Vielunensis raro aut nunquam Capitulum generale celebrant in eadem, propter cujus neglec-

⁵⁰ *Archiwum Kurii Częstochowskiej, Wizyt Kozirowskiego z roku 1766.*

tum Ecclesia ipsa tam in Spiritualibus, quam in corporalibus multis subjacet periculis, non modicaq sustinet damna, et Personae ejusdem quasi sine lege viventes errores committebant diversos. Consulendo itaque huic perniciosae negligentiae et corruptelae Auctoritate Ordinaria Dominis Praelatis et Canonicis Ecclesiae praefatae legitime et personaliter vocatis et citatis, Capitulum ejusdem in eadem Ecclesia Collegiata pro die et festo Beati Hieronymi Confessoris Gloriosi alias ultima Septembris instituimus et induximus. In quo ibidem Venerabiles et Honorabiles Domini Andreas de Wielun Praepositus et Canonicus, Laurentius de Ostrow Decanus, Mathias de Czykarczow Custos, et Joannes Rithel de Vratislavia Licentiatu in Decretis Canonicus, ac alii Canonici per Procuratores suos cum sufficienti mandato comparentes ad sonum magnae Campanae, immediate post Maturam Vicariorum capitulariter congregati in praesentia Venerabilis et Egregii Viri Domini Clementis de Piotrkow Decretorum Doctoris, Archidiaconi Calissiensis et Canonici Gnesnensis, Nuntii et Commissarii Nostri ad hoc specialiter per Nos missi et deputati Statuta infrascripta unanimi voluntate et de Consensu ediderunt et fecerunt in ante ea perpetuis temporibus obsevanda in hunc qui sequitur modum.

1) In primis siquidem statuimus, quod in ipsa Ecclesia Capitulum Generale singulis Annis octavo die post Festum Sancti Michaelis Archangeli Patroni ejusdem Ecclesiae per Praelatos et Canonicos teneatur.

Ad quod celebrandum omnes Praelati et Canonici Vielunenses convenire debebunt sub poena Marcae numeri et monetae usualis de corpore Beneficii realiter negligentis, et venire contemnentis repetenda, et pro Fabrica seu alio decore ejusdem Ecclesiae convertenda, nisi eos vel alterum Ipsorum rationabilis et inevitabilis excuset culpa: quam nihilominus unusquisque eorum per suum Procuratorem in medio Capituli allegare tenebitur sub poena unius Marcae. Super quam quidem culpam absentiae, an fuerit legitima et sufficiens, et poenae praemissae solutionem vel non, Archiepiscopus pro tem-

pore existens, si praesens fuerit in Capitulo cum Canonicis et praesentibus, alias Domini praesentes arbitrabuntur. Et ne ejusmodi Praelatorum vel Canonicorum Congregatio et Capituli celebratio inanis aut supervacua videatur, sed ut ex ea viventibus et Mortuis suffragia proveniant, volumus, et statuendo decernimus, quod Praelati et Canonici taliter congregati post conclusionem Capituli per eos celebrati die per eos statuenda finito Completorio Vigiliis novem Lectionum, una cum Vicariis, et in crastino Missam pro Defunctis post Maturam Mansionariorum, et ante Summam Missam in Ecclesia peragi consuetas decantent pro Animabus Fratrum Praelatorum et Canonicorum Defunctorum. Neque aliquis eorum a Capitulo huiusmodi audeat recedere prius quam Vigiliae et Missa huiusmodi Defunctorum expleantur, sub poena unius Fertonis pecuniarum.

Tenebitur etiam quilibet Praelatus et Canonicus praesens personaliter et absens per Procuratorem, ad allegandam absentiae causam missum bina vice videlicet: sub Introitu, et sub Offertorio Missae Defunctorum huiusmodi offerre ad Altare, super quo eadem Missa tenebitur qualibet vice medium grossum communem sub poena unius Fertonis praedicta per Censuras Ordinarii exigendam. Quam quidem poenam per Dominos praesentes in Capitulo, Offertorium vero Vicarios ejusdem Ecclesiae decernimus recipiendam. De quo etiam Campanatorem consolari propter pulsum Campanarum debent, ut sic consolati ad peragenda tam Defunctorum huiusmodi quam alia Ecclesiae Officia paratiores se et promptiores exhibeant. Et licet benignior sit in poenis interpretatio facienda, quia tamen veniae facultas tribuit nonnunquam incentivum delinquendi, volumus et decernimus, quod si aliquis Praelatorum aut Canonicorum propter praedictae poenae non solutionem sustineret Censuras tribus Mensibus non curando solvere eandem ex tunc huiusmodi in corpore Beneficii taliter non curantis, et Censuras sustinentis exigi et repeti debet, Auctoritate Ordinaria et vigore praesentis Statuti.

Quia de communi iure et Statutorum Provinciarum dispositione cautum existit, Quicumque Beneficia Ecclesiastica obtinent ad tecta Ecclesiae reficienda et Ecclesias emendandas tenentur, Statuimus quod Praelati et Canonici pro Capitulo celebrando convenientes, singulis annis visa ipsius Ecclesiae aliqua necessitate, pro Fabrica Ecclesiae vel aliquo decore ipsius per unum Fertorem pecuniarum a qualibet Marca argenti contribuant, et manibus Fabricatorum, sive Procuratori Capituli per eos electi et deputati consignent, aut tantum de quanto in Capitulo concordaverint, aut alias prout necessitas exigerit.

2) Item quia quilibet Praelatus et Canonicus in sua ad Ecclesiam receptione Jura et consuetudines Ecclesiae laudabiles ad quam assumitur jurat observare, consuetudines laudabili noscitur introductum, ut quilibet Praelatus et Canonicus ad Ecclesiam assumptus pro decore Domus Dei, quem et Propheta se dilexisse commemorat, unam Cappam aut loco Cappae certam Summam pecuniae solvere teneatur. Statuimus observandum ut de cetero quilibet Praelatus et Canonicus ad Ecclesiam Vielunensem assumptus, in sua eiusmodi receptione Cappam seu loco Cappae tres Marcas dare, solvere teneatur, et sit adstrictus praesentis Statuti Auctoritate et omnium aliarum Ecclesiarum consuetudine. Ad quorum solutionem Domini Praelati et Canonici capitulariter congregati pro futuro Capitulo faciendum se submiserunt et obligaverunt.

3) Item statuimus et ordinamus pro Laude Dei et solemnitate Festorum, quod quilibet Praelatus et Canonicus in Festis mobilibus Sanctorum ac alii omnes et singuli Beneficiati et Mansionarii in singulis Festis Domini Nostri Jesu Christi, videlicet Nativitatis, Sancti Stephani, Sancti Joannis Evangelistae, Innocentium, Circumcisionis et Epiphaniae, Purificationis et Annuntiationis Mariae, Resurrectionis cum duobus diebus, Ascensionis, Pentecostes cum duobus sequentibus, Trinitatis, Corporis Christi necnon Visitationis, Assumptionis, Nativitatis et Conceptionis Mariae, Sancti Michaelis Archangeli, Omnium Sanctorum, Joannis Baptistae, Petri et Pauli et Andreae Apo-

stolorum, Dedicacionis Ecclesiae, et Patronorum Adalberti et Stanislai in Natalitiis Ipsorum Vesperis et Matutino interesse debet, ac Venite decantare, Lectiones legere, Versum in Responsorio in Festis mobilibus et praecipuis cantare per se in Choro debent. Et in Stallo orare, Sermones et Missas sine illicito murmure devote audire, ut Populus simplex et orandum Deum, Nostro provocetur et incitetur exemplo.

4) Item statuendum censemus, quod post mortem Dominorum Praelatorum et Canonicorum nullus ex Praelatis et Canonicis, Vicariis, Mansionariis se de utensilibus Domorum intromittant, sed Executores aut casu si intestate decesserint, extunc Procurator Capituli, sive Domini praesentes de eisdem utensilibus et aliis bonis derelictis faciant inventarium. Quae res juxta Voluntatem Dominorum aut pro Servitoribus sive debitis loquidis, ac pias causas convertantur. Quod et de Vicariis et Mansionariis ejusdem Ecclesiae Vielunensis intelligi volumus. Occupatores vero et Raptores rerum praedictarum et Bonorum sic morientium per Sententias Excommunicationis per Dominum Officiale ferendas arceantur donec satisfaciant.

5) Item quotiescumque aliquis Dominorum de Capitulo mortuus fuerit, extunc Domini praesentes omnes cum omnibus vicariis Mansionariisque et Altaristis ad cantandum Vigiliis in Ecclesia sint obligati sub poena trium grossorum, Funusque omnes ad locum sepulturae honorabiliter associant et Missae Defunctorum intersint, et de decencia sepulturae cujuslibet Domini de Capitulo quatuor cerei alias postawniki, et quatuor alia luminaria super bacillis circa feretrum de pecuniis communibus Capituli comparent reemenda. Missam autem hujusmodi unus de tribus Capituli vel Hebdomadarius celebrabit, alii ad altare offerant, et quilibet Dominorum praedictorum de Capitulo ubicumque fuerit per se vel per alium pro Anima Fratris Defuncti quinque Missas et Vigiliis novem Lectionum infra unum Mensem a tempore notitiae legere et adimplere sit adstrictus.

6) Item statuimus et ordinamus quod quilibet Praelatorum et Canonicorum ac Vicarii Mansionarii et Altaristae circa

Ecclesiam Vielunensem morantes pro Honore Dei et decore Ecclesiae praedictae omnibus diebus dominicis et Festivis Processioni ac praedicationi et thurificationi interesse debent ac tenentur cessante legitimo impedimento. Nec infra sermonem Missas legent, sed nec infra Processionem aut per Ecclesias discurrant de sermone recedendo, et Praedicatorem turbando. Nam Populus communis videns Clerum Verbum Dei audientem, ferventius Aures suam Verbo Dei inclinabit. Si vero Populus rudis conspexerit Nos spernere Sermonem Dei ac fastidiosos cognoverit et ipse de facili spernet cum Actus Laicorum sunt liberi, qui semper dicunt, eis licere quod vident Clericos agere.

7) Item Negotium quod omnes tangit, ab omnibus debet approbari, statuimus et ordinamus: quod de cetero a Thesaurario Ecclesiae pecuniis argento et aliis rebus ipsius Dominus Custos pro tempore existens prout ex Privilegio suo constat, et omnes sui Successores tenebit unam Clavem et Victricem aliam, per Dominos Praelatos et Canonicos et Consules Civitatis Vielunensis electi habebunt deferre. Nec aliquas pecunias Ecclesiae exponere aut mutare, nisi de Consensu Dominorum de Capitulo, ac etiam Consulium, quibus in quolibet Capitulo ratio fieri debet.

8) Item statuimus quod nullus Presbyterorum in Confessionibus aliquid de Cera vel aliis Oblationibus per se extorquere, sub poena Excommunicationis praesumat, et si quis aliquid conferret, istud pro Ecclesia Collegiata et non alibi convertatur.

9) Item quia imperitia Sacerdotum in Ecclesia servientium errores diversi nonnumquam committuntur, statuimus ut quicumque per Praelatum et Canonicum ad Vicarium vacantem fuerit praesentatus, non prius per Dominum Decanum instituat, nisi prius fuerit de decenti lectura, intonatione et accentuatione per Dominum Decanum examinatus et ad minus octo diebus stet in hujusmodi Examine. Quodque et Vicarii qui circa Ecclesiam personaliter residere non possunt, tres Substitutos loco sui ordinent, qui essent scientia et moribus

idonei, quorum Examen et sufficientiam Domino Decano dum fuerit praesens, et in ejus absentia Officiali pro tempore existenti relinquimus.

10) Item statuimus et ordinamus, quod nullus ex Vicariis ad perceptionem oblatorum Ecclesiae, videlicet Offertōrii, Columbationis et aliarum quarumcumque oblationum admittatur. De quibus non nisi hi, qui per se residentes et Curam gerentes ac per se Officiis Divinis et Nocturnis omnibus ac Missis interfuerint gaudere debent.

11) Item statuimus, quod omnes et singuli Praelati et Canonici, Vicarii Mansionarii Altaristae quotiescumque ingrediuntur Ecclesiam tempore Divinorum, superpelliceis et byretis parvis et in necessitate intus foderatis sint induti sub poena unius Scoti Ecclesiae solvendi. Quod et ad Substitutos volumus intelligi et extendi. Quodque infra Divina tam Praelati ipsi et Canonici, quam Vicarii, Mansionarii et eorum Substituti non discurrant hinc inde per Ecclesiam, sed Ipsi Praelati et Canonici stent in Stallis suis Vicarii in Choro orantes et psallentes non murmurantes, neque risus miscentes inhonestos, ut sit honestas in Domo Domini quam decet sanctitudo. Et cujus in pace locus factus est Cultus sit debita veneratione compositus. Quicumque autem Vicarius, Mansionarius aut Substitutus in Ecclesia infra Cantum aut Psalmody cum alio contenderit, murmuraverit, risusque miscuerit inhonestos, aut irregulariter et indebite accentus pronuntiaverit, seu quemcumque alium errorem in quocumque Officio Divino commiserit, quotiescumque id fecerit, toties per poenam duorum grossorum Vicarii per Decanum, Mansionarii per Praecentorem, et Altaristae per Officialem puniantur.

12) Item statuimus, quod in Festo Vivifici Corporis Christi Domini Fratres Conventuales de Corpore Christi et de Sancto Nicolao cum Processione Divinissimum Sacramentum honorifice deferentes ad Ecclesiam Collegiatam Vielunensem tamquam Matricem ad Summam Missam venire debent, ut tandem simul Processionem solemnem in Civitate Wieluń more Metropolitanae Gnesnensis et aliarum Nostrarum Collegiatarum Ecclesiarum formae sint adstricti sub poena Excommunicationis.

Quae quidem Ordinationes et Constitutiones praefati Praelati et Canonici per Nos debita cum instantia petierunt confirmari et approbari, eisque robur Nostrae Auctoritatis Ordinariae adiici et apponi. Nos vero attendentes petitionem eorum fore justam, et rationi consonam, eadem Statuta et Ordinationes in omnibus juris punctis et clausulis Auctoritate Nostra Ordinaria ratificamus, approbamus et confirmamus, eisque robur perpetuae firmitatis adiicimus volentes ut in omnibus ea tam Praelati qua Canonici, Vicarii et Mansionarii, allique Presbyteri Ecclesiae Vielunensis praefatae sub Censura per Officium Vielunensem ferenda, ad eorum observationem cogantur et compellantur. Ad quam observationem a die publicationis eorundem, ac duorum Mensium decursum volumus esse arctatos et obligatos. In cuius rei Testimonium Sigillum Nostrum praesentibus est appensum. Actum et Datum in Castro Nostro Opatowo Dioecesis Gnesnensis sexta Mensis Octobris Anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo quinto, Praesentibus ibidem Venerabilibus et Honorabilibus Dominis Joanne Goldlab⁵¹ Praepositi, Vicarioque in Spiritualibus et Officiali Nostro Gnesnensi Generali, Joanne de Borkowo, Nicolai Krzycki Scholastico et Canonico Cracoviensi, et Clemente de Piotrkow Decretorum Doctoribus, Archidiacono Calissiensi et Canonico Gnesnensi Ecclesiarum, et Joanne Gorzyński Notario Curiae Nostrae Testibus circa praemissa.

Ordinatio secunda.

Ordinationes et Statuta ad RD Praelatos et Canonicos una cum Vicariis Ecclesiae Collegiatae Vielunensis per Illrmm et Reverdmum Dominum Joannem de Łasco Archiepiscopum Gnesnensem.

Anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo quinto die duodecima Mensis Julii in Wielun Domo Universitatis Vicariorum perpetuorum Ecclesiae Collegiatae Vielunensis

⁵¹ Winno być Joanne Gostubski. Zob. K o r y t k o w s k i, *Prałaci i kan. gn.*, I, 28, II, 103.

Stuba alba murata. Reverendmus in Christo Pater Dominus Joannes de Łasko Dei Gratia Sae Ecclesiae Gnesnensis Archiepiscopus, Legatus Natus et Primas: Inquisitione ex Officio suo circa eandem Ecclesiam prius facta et praemissa, et ex ea plurima disordinantia in eadem Ecclesia non conformantis se cum aliis Ecclesiis Collegiatis Dioecesis Gnesnensis, praefatisque Vicariis comperta, cum Venerabilibus Dominis Stanislao Lowenski Decano, Martino de Wielun Custode, Joanne Szwartz Officiali et Alberto Siemikowski Canonicis, nec nec omnibus Vicariis praefatis, ac Mansionariis, aliisque Presbyteris Capitulariter conveniendo, Capitulum cum eis celebrando, de dictorum tam Dominorum Praelatorum et Canonicorum, quam Vicariorum et aliorum Vicariorum Consensu, Statuta sua infrascripta perpetuo duratura retrospectis Statutis pro ejusdem Ecclesiae decore adjecit in hunc qui sequitur modum.

1) Imprimis statuit et ordinat, quod duo semper Vicarii unus Epistolarius, et alter Evangelista in Dalmaticis, si eas habuerint, si vero illas non habuerunt, extunc Albis et Stolis Praelato aut Canonico tam Dominicis Festis celebribus, quam feriatis Diebus necnon etiam soli ipsi Vicario Dominicis Festis, celebribus, eisdem dumtaxat feriatis diebus exceptis Missam majorem celebranti ordinarie circa Aram servire et ministrare teneantur.

2) Item statuit, ut singuli Hebdomadarii ex dictis Vicariis Responsori Versiculos, Capitula, non sedendo in Stallis, sed surgendo standoque circa pulpitum intonent, decantent, pronuntient et legent.

3) Item statuit, ut Scholaris etiam Calendas in decantatione horarum infra preces Primae, Responsoriaque et Versiculos infra Tertiam, Sextam et Nonam Dominicis et aliis festis, celebribusque diebus decantent more aliarum Ecclesiarum perpetuis temporibus et in aevum. Pro quo, ut ita fiat, praefatum Dominum Łowienski Decanum Sua Paternitas Reverendissima illi praeciando admonuit, ut infra hinc ad duorum Annorum decursum Calendarium eisdem Scholaribus ex aliqua Ecclesia Gnesnensi aut Cracoviensi transcribi procuraret et pro eadem Ecclesia ordinaret.

4) Item statuit et ordinat, ne ipsi Vicarii Mulieres inhonestas et dissolutas, honestis Mulieribus exceptis ad se in Domum suam Vicariam Cerevisiae potandae causa ambulare et visitare permittant, cum illis consedere audeant sub poena Synodali trium Marcarum per Officiale modernum Vielunensem praefatum, et alios pro tempore, et in futurum existentes Officiales Vielunenses, quibus ad id suam Auctoritatem dedit per Censuram Ecclesiasticam exigendam.

5) Item moderna Sua Paternitas Reverendissima Statutum retrospectum de solvendis Capalibus in receptione Praelatorum et Canonorum ad eandem Ecclesiam statuit et ordinavit, ut quilibet Praelatus et Canonicus in sua ad Ecclesiam receptione, priusquam recipiatur, Capitulo unam sexagenam pecuniarum, et Marcam unam Vicariis, necnon Campanatoribus Festorum ratione Capalium, seu iucundi ingressus solvat.

6) Attendens praeterea Idem Reverendissimus Dominus Archiepiscopus retrospectum iustum et salutare Statutum de celebrando quotannis Generali Praelatorum et Canonorum Capitulo esse in toto ab aliquando tempore per effrenatam eorum negligentiam destitutum et derelictum Idem Statutum cum praefatis Praelatis et canonicis qui ejusmodi Capitulo non interessent, aut excusationem absentiae suae justam et legitimam non assererent, poena ejusdem retrospecti Statuti irremissibiliter fore afficiendos. Ad quam poenam exigendam commisit et delegavit, prout committit et delegat Jurisdictionem suam hujusmodi absentes pro poena monendi et excommunicandi Dominis Decano et Officiali pro tempore existentibus.

7) Praeterea Sua Paternitas Reverendissima ad petitionem Praelatorum, Canonorum quam dictorum Vicariorum et Mansionariorum Venerabili Domino Decano Szwartz Canonico et Officiali Vielunensi praefato moderno committit, eique et aliis pro tempore et in futurum existentibus Officialibus Vielunensibus Auctoritatem suam Ordinariam dat et concedit, prout dat et concedit praesentibus per Censuram Ecclesiasticam monitione praevia omnes Decimatores eorum in Terra Siradiensi et Officialatu Uniejoviensi consistentes, ad dandas

eis Decimas ad eos Ecclesiamque eandem Collegiatam Vielunensem spectantes, ad eorum instantiam toties quoties opus et necessarium fuerit compellendi, Causamque et Causas pro eisdem Decimis audiendi, videndi et decidendi perpetuis temporibus et in aevum.

Praesentibus ibidem Venerabilibus Dominis Mathia Sliwnicki Utrius Juris Doctore, Guczyn Cancellario Curiae, Venceslai Czirka Vielunensi et Lovicensi Notario Curiae, et Trojanano de Sleszyn Lanciciensis Ecclesiarum Canonicis Testibus circa praemissa, et me Joanne Alberti de Żyrnicki Clerico Posnanensis Dioecesis Sacra Auctoritate Apostolica Notario Publico Curiae Causarum, Statutorumque ejusmodi coram praefato Reverendissimo Domino Archiepiscopo Scriba. Joannes Żyrnicki Notarius Curiae qui supra manu propria.

Ordinatio tertia.

Mathias Łubieński Dei Apostolicae Sedis Gratia Archiepiscopus Gnesnensis, Legatus Natus, Regni Poloniae Primas, Primusque Princeps.

Ad perpetuam rei memoriam. Intelleximus ex Visitatione per Commissarios Nostros specialiter ad hoc deputatos peracta in Ecclesia Collegiata Vielunensi nonnulla desiderari, quae ad ipsius in Personis et rebus ordinem, aedificationem et ornamentum spectent. Nos igitur cupientes ex Animo, ut Cultus Divinus in praedicta Ecclesia, et rectus ordo in Personis ejusdem vigeat, Ordinationes infrascriptas pro eadem Ecclesia statuendas decrevimus, prout decernimus et statuimus in Dei Nomine volentes ac praecipientes easdem sub poenis Nostro seu Officii Nostri arbitrio decernendis semper observari.

Ac primo Capitulum Generale Annis singulis post Festum Sancti Michaelis juxta Privilegia antiqua et constitutiones hujus Ecclesiae celebretur ad quod omnes Praelati et Canonici teneantur, idque sub poena decem Marcarum per Procuratorem Capituli de bonis et fundis absentium irremisabili exigenda, et pro Fabrica Ecclesiae applicanda, data etiam si opus fuerit super Proventibus eorum sequestratione.

Secundo iidem Domini Praelati et Canonici Vicarios vacatione occurrente Reverendo Domino Decano praesentare, eisque juxta antiqua Jura Salarium praestare congruum sint adstricti sub poena qua supra.

Tertio quia Cura Animarum Vicariis incumbit, ratione cujus quivis obligatur, non solum ad Sacramenta administranda, sed etiam ad erudiendam in Salutaribus Doctrinis Plebem, ideo omnino Vicarii provideant, ut oer unum de suo Collegio die Dominico quolibet tempore pomeridiano Sermo cathedisticus habeatur.

Quarto Cantus Horarum Canoniarum per Vicarios ut distincte, lente et cum pausa semper peragatur, Rndus Dominus Decanus, vel ipsius Vice Decanus observabit.

Quinto diebus solemnibus in quibus frequens est ad Confessionem Copulus Altaristae et duo Vicarii post Matutinum statim absolutis Matutino et Prima, Altaristae iidem et quatuor Vicarii ad excipiendas Fidelium Confessiones considebunt, sedebuntque tamdiu, quamdiu pro posse Confitentium multitudini non fuerit satisfactum, Cursum vero Beatissimae Virginis et Horas Canonicas subsequentes duo tantum possunt Vicarii decantare.

Sexto Altaristae Altaria sua munda, Apparatus Altarium suos separatos (in quantum fieri poterit) gradus bene fixos et accomodatos, Vinum Ceramque habere, necnon pannum ante Altare procurabunt ob exiguos hujus Ecclesiae Proventus.

Septimo Ex quo pro Organario nulli sunt Proventus Reverendi Domini Praelati Decanus per tres florenos, Canonicus Praebendae Popowiska dictae similiter per tres, caeteri vero Praelati et Canonici per unum florenum in singula Quartalia Organarium salariabant.

Octavo Vacatione Vicariatus cujuscunque penes Ecclesiam Collegiatam Vielunensem occurrente, si per sex Menses Praelatus seu Canonicus ibidem pro Vicariatu vacante Vicarium suum Reverendo Domino Decano Vielunensi non praesentaverit, ne Ecclesia ob defectum Sacerdotum in Divinis defraudetur, statuimus Vicesque Nostras et Auctoritatem hoc in parte Domino Decano Vielunensi nunc et pro tempore

existenti delegamus quatenus ad Vicariatum sic vacantem Presbyterum Nostrae Dioecesis habilem prout juris repertum ordinarie possit providere ac instituere.

Nono Coemeterium ut Communitas Civitatis Vielunensis circummuratum bene septum: clausumque procuret jure Dominus Officialis Vielunensis agat, si monitionibus ac obsecrationibus evincere non possit, quod libenti Animo Spectabilis Magistratus acceptavit.

Decimo Confraternitates quae sunt penes eandem Ecclesiam pro necessitatibus ejusdem aequum est ut componant et contegant ac ornent ipsam, qua teguntur et ornantur.

Quae omnia ac singula Auctoritate Nostra constituta et approbata vulumus ac districte praecipimus juxta Constitutiones Synodales, et praedictae Ecclesiae consuetudines ac Jura teneri et observari. In quorum fidem Datum Vielunii Die decima quarta Mensis Augusti Anno Domini millesimo sescentesimo quadragésimo secundo. Mathias Łubieński Archiepiscopus Gnesnensis manu propria.

Ordinatio quarta.

Mathias Łubieński Dei et Apostolicae Gratia Archiepiscopus Gnesnensis, Legatus Natus Regni Poloniae Primas, ac Primus Princeps.

Frustra Visitationis labor suscipitur, nisi quae Censuram meruisse deprehensa sunt corrigantur. Ut igitur Visitationis Ecclesiae Collegiatae Vielunensis quam in persona Nostra instituimus et peregrimus, intentum a Sacris Canonibus fructum habeamus, nonnulla in iis, quae ad Divinum Caltum Animarum Curam, et Cleri honestatem, ac aedificationem Populi pertinent, reformanda duximus.

Venerabili Sacramento in quo Deum praesentem credimus summam haberi Venerationem vult et praecipit Ecclesia Catholica, atque ad hunc finem plurima quibus devotum erga Divinam Majestatem aliena specie mirabiliter velatam affectum testetur: instituit inter alia ordinavit, ut quoties ad infirmos Civitatis Oppidi et Pagi in quibus Ecclesia consistit, Sacrum

hoc Viaticum defertur, Baldachinum, Cantus, et luminaria adhibeantur, quod cum in omnibus praesertim celebrioribus locis diligenter servetur tum Vielunii omnino servari volumus et mandamus.

In frequenti ad Sacram Communionem concursu, periculose Euchiaristia dispositis et in duos ordines per Ecclesiam distinctis Fidelibus distribuitur, quare ad hunc communicandi morem ex Ecclesia Vielunensi eliminandum, et exterminandum censemus, et ut Sacra Synaxis ad Cancellos, quos majori Altari intra decursum duorum mensium praetendi Venerabile Capitulum curare sub poenis arbitrariis tenebitur, in posterum distribuatur ordinamus.

Olea Sacra nova in tanta ab Illustrissimi Domini Archiepiscopi distantia ante Pascha haberi non posse, res ipsa loquitur, ut tamen maturius hactenus procurentur, atque omnino intra quatuor post Pascha septimanas Gnesna vel Lovicio efferantur, RD Custos aut in ejus absentia RD Officialis efficiant, vetera tamen Feria quinta majori pro more crementur, tantillo relicto quantum ad usum interim dum nova expectantur sufficiet.

Aqua baptismalis munde et nitide semper conservetur, atque Vas aeneum intus inalbetur, ut erugo cui aeris materia per quam est obnoxia prohibetur.

Tabula lignea vel lapidea per Procuratorem Capituli aut Victoricos Ecclesiae conficiatur, et parieti Ecclesiae affigatur, in qua Consecrationis Ecclesiae et Altarium memoria tempore et Auctore adscriptis conservetur.

Obligationes Missarum antiquitus fundatarum ad normam in Synodo Uniejoviensi Anno superiori celebrata praescriptam reducendas putamus.

Mirari satis non potuimus Clerum istius Ecclesiae rerum suarum adeo negligentem ac incuriosum esse, ut vix ullus ex Praelatis praesertim, et Canonicis ac aliis etiam Beneficiatis repertus sit, qui suorum privatim Proventuum reddere potuerit rationem. Quod cum ad desolandam Ecclesiam, et Cultum Divinum extinguendum paulatim viam munire videatur, cujus-

que Beneficii dotem ab oblivione vindicare cupientes, statuimus et ordinamus. Ut singuli Praelati et Canonici ac alii in Ecclesia Vielunensi, quocunque tandem nomine Vicariorum Altaristarum aut Praebendariorum censentur Beneficiati, Inventaria Proventuum Officio Nostro intra semestre transmittant et exhibeant. Alterum in Archivo Ecclesiae retineant et conservent.

Praelati et Canonici nonnisi superpelliceati Ecclesiam ad Divina Officia ingrediantur, juxta antiqua Constituta, sub poena a Capitulo vel Officio irroganda.

Cum Sacrarum Vestium et veteri usu deterantur, et novarum rara fiat accessio, Cappales quas vocant Praelatorum et Canonorum circa Ipsorum receptiones solvent. Pensiones non in alium, quam comparandarum Vestium Sacrarum planatarum scilicet et pluvialium usum converti volumus atque ut Sacra haec Vestiaria in dies majus habeat incrementum, praefatas Cappales ita augendas censemus et augemus. Ut Praepositus florenos quindecim, Decanus quindecim, Custos florenos sex, Canonici vero Fundi Popowice florenos quindecim, Fundi Sieniec florenos decem, Fundi Turów florenos duodecim, quoties Praelaturarum et Canonicatum possessionem capient, et ad Ecclesiam et Capitulum recipientur, ad manus Victricorum solvere teneantur et solvant.

Vicarii sua Statuta frequenter legant, et diligenter servent, praesertim vero caveant, ne Domos rumoribus et suspicionibus Populi obnoxias et infames unquam visitent, Domi frequentius quam in hospitii sedeant, et si quando ex aedibus egredi vel necessitas poposcerit vel civilitas suaserit, maturent reditum, ita ut Sole in occasum vergente quasi dato signo in Domos se recipiant.

Summas levatas in Bona alia munda et libera cum scitu Reverendi Domini Custodis, Officialis transferant, et a Censitis Census et alios Proventus retentos jure vindicent.

Sepulchra in Ecclesia Collegiata aperire, aut effodere nemini liceat sine scitu et permissu Rndi Dni Custodis et Victricorum, ad quos etiam pertinebit loca Sepulchris fodiendis designare. Quoties vero Cadavera in Ecclesia sepelientur,

etiãmsi in vetera et Familiarum pecularia Sepulchra inferantur, sepulchralia quae tamen modum non excedant, solvi, atque inde collectam pecuniam in Fabricam converti oportere declaramus, Ceramque omnem a Funeribus Ecclesiae converti ad communem usum assignamus.

Cum coepta Organi Musici majoris fabrica prorsus perficienda sit, nec ad illam rem sumptus aliunde suppetat, tredecem Calices, nonnullas fractas argenteas, aliudque argentum, cuius minor est in Ecclesia usus conflare, et in absolutionem Operis impendere, uti coram permisimus ita praesenti scripto committimus. Cum ea tamen conditione, ut eam Sacrii jacturam Venerabile Capitulum et Victrici Ecclesiae, ex indeterminatis Legatis et aliis contingentibus obventionibus resarcire curent et quantum fieri poterit resarciat.

Denique Ordinationes Nostras priores Anno Domini millesimo sexcentesimo quadragesimo secundo die decima quarta Augusti factas reassumimus, ratificamus, confirmamus et approbamus. In quorum omnium fidem praesentes manu Nostra subscripsimus et Sigillo Nostro communiri mandavimus. Datum Łyskovicis decima sexta Mensis Julii Anno Domini millesimo sexcentesimo quadragesimo quarto. Mathias Łubieński Archiepiscopus Gnesnensis manu propria.

Ordinatio quinta.

Illustrissimi et Reverendissimi olim Francisci Josephi Kraszkowski Episcopi Danniensis Suffraganei et Officialis Gnesnensis Visitatoris Anno Domini millesimo septingentesimo trigesimo, Die Lunae secunda Octobris.

Matrix an Filia Ecclesia Collegiata Vielunensis quando quomodo translata, potius nata ex Rudensi in contextu Visitationis expressum cujus structura per tectum in multis locis stillans, in parietibus labefactata, in Fornicibus ruinosã, praecipue in Capellis Radoszewskich et Sancti Sebastiani, ubi ex supina negligentia et malevolentia ruina evenit, cui in tempore opportuno potuit non adeo magno sumptu subveniri per subductionem Canalium etc. etc. De reliquo non est ingrossatum

hoc Decretum, quia modica desumitur ex illo informatio, quoniam summe protunc erat Ecclesia desolata, et Clerus paucus. Reperietur tamen in Actis Visitationum in Archivo Loviciensis.

Queritur 20.

R. Praeter Privilegium Erectionis Collegiatae Vielunensis de Ecclesia Rudensi translata, Privilegium Erectionis Dignitatis Decanalis ac aliud Dignitatis Custodiae, praeter Librum Beneficiorum ac Statuta Capitularia nulla Jura, ac nulla Bona ad communem Fassam spectantia Capitulum habet.

Queritur 26.

P. A quo fundata et erecta nullum exstat vestigium, fuerat a principio tantum Parochialis tituli Sancti Michaelis Archangeli, denique Authoritate olim Celssimi Nicolai Trąba Archiepiscopi Gnesnensis de Data Gnesnae sub tempus Capituli Generalis Feria quarta in Crastino Sancti Adalberti Episcopi et Martyris Anno Domini millesimo quadringentesimo vigesimo est erecta in Collegiatam de Ecclesia Rudensi Beatissimae Virginis Mariae (qui locus videbatur incommodus) translata... Quod privilegium Translationis est confirmatum per olim Celssimum Joannem Gruszczyński Archiepiscopum Gnesnensem die nona Junii Anno Domini 1469 de Data in Oppido Iwanowice.

Titulus huic Ecclesiae superadditus est circa Translationem Collegiatae de Ruda Visitationis Beatissimae Virginis Mariae, siquidem, in primario suo loco fuit, et Sancti Michaelis Archangeli antiquus titulus secundum locum obtinuit.

(Ze strony 128 na marginesie z podpisem Kazimierza Bojańskiego dziek.).

Ecclesia Collegiata consecrata est per Cellsum Mathiam Łubieński Archiepiscopum Gnesn. prout legitur Connotatam in Libro Metricis Baptisator. Anno 1644.

NB ad mentem Erectionis Ecclesia fundata per Duces et Reges.

(Na margin. przy opisie kościoła ręką ks. Bojańskiego Kazimierza).

LES STATUTS DE L'ÉGLISE COLLÉGIALE DE ROUDA – WIELUŃ

Nous y portons à la connaissance (du public) les statuts de l'église collégiale, nommée avant l'an 1419 celle de Rouda, inconnus jusqu' à présent et dont on ne fait point mention. Ces statuts restèrent après la visitation générale de l'an 1766 en deux exemplaires sous forme des dispositions (ordinationes) des archevêques de Gnesen dès ans 1495, 1525, 1642, 1644 et de 1730. Les 2 plus anciennes dispositions sont, proprement dit, les statuts de l'église collégiale décrétés lors des séances du chapitre en présence des délégués de l'archevêque et confirmés par seul, tandis que les autres résultèrent des besoins constatés lors des visitations.

Les plus importants sont les premiers, ceux de l'an 1495, ceux qui suivirent ne sont que le supplément de premiers. Dans toutes ces dispositions se fait jour la sollicitude du service divin convenable, on en parle dans 28 statuts sur 43. On y souligne de même la nécessité obligatoire d'assister aux délibérations, ainsi que la surveillance de la direction des âmes par les prêtres vicaires.

Nous plaçons immédiatement après le texte latin de ces statuts pour les faire mieux comprendre une esquisse historique de l'église collégiale elle-même, jusqu'à présent non élaborée dûment.

L'église collégiale de Rouda prend son nom du vieux castel et de la capitale de cette province, située en amont de la rivière de Prosna aux confins de la Grande Pologne, de la Petite Pologne et de la Silésie.

Elle appartient au membre de 13 plus anciennes églises collégiales en Pologne au XII-me s. et date en toute vraisemblance de la 2 me moitié de ce siècle, les textes documentaires en confirment l'existence déjà en 1226.

Quand sous Casimir le Grand Wieluń se trouva tout près à côté dans une situation topographique plus propice prit au XIV s. la place de Rouda, l'archevêque de Gnesen — Nicolas Tromba (Trąba) y transporta l'église collégiale en 24 X 1419, et à partir de cette époque elle porte le nom de

l'église collegiale de Wieluń de la Sainte Vierge et plus strictement celle de la Visitation.

De temps anciens on a uniquement connaissance de préposés et de chanoines de Rouda. Le nombre de prébendes augumenta, quand l'archevêque simultanément avec le transport de l'église collégiale institua la prélatuure de la charge du conservateur et six moins après le décanat et pour le moins un canonicat. Dès la fin du XV s. il y a déjà à l'église collegiale 3 prélatuures, un préposé, un doyen, un conservateur et 4 canonicats. Ils persistèrent, malgré quelque fluctuation par rapport à l'un de ces canonicats jusqu'à leurs cassation définitive en 1818.

C'était l'archevêque qui désignait le préposé, pour le doyen c'était le roi qui le présentait, comme ancien patron de la curé de Wieluń, il en était de même pour le canonicat de Popowice. 3 autres canonicats nominait l'archevêque, le conservateur était élu par les vicaires en accord avec les prélats et les chanoines de l'église collégiale.

Au XVIII s. le Saint-Siège alternativement avec l'archevêque remplissait les prébendes.

L'église collégiale doit son érection primitive aux princes, les archevêques tout de même l'avait largement dotée, c'est pourquoi ils avaient le droit de nommer le préposé.

Comme à Rouda de même à Wieluń il existait auprès de l'église une paroisse. La direction des âmes exerçaient à Wieluń les vicaires sous la juridiction du doyen, l'ancien curé. Le collège de vicaires comptait 8 membres, un pour chaque membre du chapitre, à l'entretien du huitième d'entre eux pourvoyait le conseil municipal de la ville de Wieluń. Pendant un certain temps il y avait aussi des mansionnaires et des altaristes. En somme a l'an 1522 le service divin remplissaient en outre de 7 prêtres du chapitre encore 20 autres, il y avait aussi un hôpital et 2 couvents.

La dotation de membres du chapitre n'était pas égale pour tous: fondée sur les dîmes, seulement un des chanoines possédait le village de Popowice. Plus tard la dotation du

préposé devint la moins importante, c'est pourquoi cette prélatrice était très souvent vacante.

Les réunions avaient lieu dans l'octave ou bien le lendemain de la Sainte Michel car c'était le Saint Patron de l'église de Wieluń, dans l'avenir elles se tenaient aussi à l'anniversaire de la Dédication de l'église et des séances particulières suivant les besoins. Comme l'exigent les statuts de l'an 1495 les membres du chapitre devaient s'y réunir pour 29 solennités annuelles. A la fin du XVIII s. uniquement quelques uns y venaient prendre part au choeur et célébrer la grand messe.

Les livres du chapitre ne se conservèrent point. Les statuts étaient peu nombreux, la visitation de l'an 1766 les cite, comme des dispositions de dates différentes.

L'église collégiale ne possédait nulle marque distinctive. Le préposé seul était en droit de visiter tout l'archidiaconat de Wieluń de quoi il s'exécutait souvent.

De l'importance de l'église collegiale de Wieluń et peut être de son ancienneté témoigne la manière dont elle est citée lors des synodes: au XV et XVII elle occupe la 3-me place et au XVI la 2-me, immédiatement après celle de Łęczyca, en XVIII elle est citée seulement à la VI-me place.

Après différentes crises de l'époque napoléonienne lors de l'organisation de la vie ecclésiastique dans l'ancien royaume de Pologne le délégué du Saint Père supprima d'une façon inconsidérée le 17 avril 1819 nombre d'églises et de couvents dans le but de pourvoir de leurs fonds les séminaires et les évêchés. Après une existence de presque à 7 siècles on supprima de même celle de Wieluń. L'église subsista comme paroissiale.

Quand lors de la dernière guerre les obus avaient troué le presbitere et la nef droite, le curé n'osa point la faire restaurer, on démolit l'ancienne église paroissiale, on transporta les autels à Roudlitze (Rudlice) et à Ożarów et de l'ancienne église paroissiale et collegiale ne parlent que des souvenirs peu nombreux et les actes eux-mêmes.